

Nr 194.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till förordning angående särskilda inskrivningsförrättningar under år 1949 m. m.; given Stockholms slott den 1 april 1949.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att

- 1) antaga härvid fogade förslag till
  - a) förordning angående särskilda inskrivningsförrättningar under år 1949;
  - b) förordning angående ändring av förordningen den 30 juni 1948 (nr 514) med provisoriska bestämmelser rörande utbildningstiden för vissa värnpliktiga; samt
  - c) förordning med provisoriska bestämmelser angående beredskapsövning;
- 2) bifalla det förslag i övrigt, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Allan Voug.

Sammanfattning.

En successiv övergång till värnpliktstjänstgöring vid 20 års ålder föreslås skola genomföras med början under nästa år. Härför erfordras särskilda förrättningar för inskrivning av 19-åringar under 1949. Vidare föreslås förlängning av tiderna för beredskapsövningar och för skyldigheten att fullgöra dylika övningar. Tjänstgöringsskyldigheten för värnpliktig officer vid flygvapnet föreslås bli reglerad. Från gällande bestämmelser om begränsning av värnpliktstidens längd föreslås undantag för vissa värnpliktiga vid flottan.

Förslag

till

Förordning

angående särskilda inskrivningsförrättningar under år 1949.

Härigenom förordnas som följer.

1. Med dem som enligt värnpliktslagen skolat inskrivas såsom värnpliktiga under år 1950 skola inskrivningsförrättningar anordnas redan under år 1949 enligt de närmare bestämmelser som meddelas av Kungl. Maj:t.

2. Vad i II kap. värnpliktslagen sägs om värnpliktig skall äga motsvarande tillämpning beträffande den som, utan att hava uppnått värnpliktsåldern, skall inskrivas vid förrättning som under 1. ovan avses.

3. Vid tillämpning av bestämmelserna i 27 § 1 mom. värnpliktslagen om tid för fullgörande av där avsedd värnpliktstjänstgöring skall för den som inskrivits vid förrättning enligt 1. ovan så anses som om han inskrivits år 1950.

Förslag

till

Förordning

angående ändring av förordningen den 30 juni 1948 (nr 514) med provisoriska bestämmelser rörande utbildningstiden för vissa värnpliktiga.

Härigenom förordnas, att förordningen den 30 juni 1948 med provisoriska bestämmelser rörande utbildningstiden för vissa värnpliktiga skall er-hålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

Nuvarande lydelse:

Härigenom förordnas, att beträffande utbildningstiden för *dels* de värnpliktiga, som påbörjat eller påbörja första tjänstgöring eller tjänstgöring i en följd efter den 31 mars 1948, *dels ock* de värnpliktiga i övrigt, beträffande vilka Kungl. Maj:t sådant förordnar, skola tills vidare gälla följande avvikelser från bestämmelserna i 27 § 1 mom. värnpliktslagen.

Föreslagen lydelse:

Härigenom förordnas, att beträffande utbildningstiden för *dels* de värnpliktiga, som påbörjat eller påbörja första tjänstgöring eller tjänstgöring i en följd efter den 31 mars 1948, *dels ock* de värnpliktiga i övrigt, beträffande vilka Kungl. Maj:t sådant förordnar, skola tills vidare gälla följande avvikelser från bestämmelserna i 27 § 1 mom. värnpliktslagen.

Nuvarande lydelse:

Föreslagen lydelse:

1. I 27 § 1 mom. A värnpliktslagen föreskriven tjänstgöring skall förkortas med nittio dagar på det sätt att, där ej Konungen beträffande värnpliktiga avsedda för handräcknings-tjänst annat bestämmer,

armén eller kustartilleriet tilldelad värnpliktig skall fullgöra första tjänstgöring under tvåhundraogjuttio dagar samt repetitions- och efterutbildningsövningar enligt bestämmelserna i angivna lagrum samt

flottan eller flygvapnet tilldelad värnpliktig skall fullgöra tjänstgöring i en följd i trehundraogjuttio dagar.

2. Värnpliktig, som i 27 § 1 mom. D värnpliktslagen avses, skall fullgöra tjänstgöring under sammanlagt högst femhundraogjuttio dagar.

1. I 27 § 1 mom. A värnpliktslagen föreskriven tjänstgöring skall, *utom såvitt avser flottan tilldelad värnpliktig, som utbildas till radiotelegrafist och därvid erhåller civilt radiotelegrafistcertifikat av 1:a eller 2:a klass*, förkortas med nittio dagar på det sätt att, där ej Konungen beträffande värnpliktiga avsedda för handräcknings-tjänst annat bestämmer,

armén eller kustartilleriet tilldelad värnpliktig skall fullgöra första tjänstgöring under tvåhundraogjuttio dagar samt repetitions- och efterutbildningsövningar enligt bestämmelserna i angivna lagrum samt

flottan eller flygvapnet tilldelad värnpliktig skall fullgöra tjänstgöring i en följd i trehundraogjuttio dagar.

2. Värnpliktig, som i 27 § 1 mom. D värnpliktslagen avses, skall fullgöra tjänstgöring under sammanlagt högst femhundraogjuttio dagar.

3. *Tjänstgöringsskyldighet som i 27 § 1 mom. B värnpliktslagen sägs skall åligga jämväl värnpliktig, som uttagits för utbildning till officer vid flygvapnet.*

Denna förordning träder i kraft dagen efter den, då förordningen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, samt äger tillämpning å värnpliktiga som påbörjat eller påbörja tjänstgöring i en följd efter den 31 maj 1948.

Förslag

till

Förordning**med provisoriska bestämmelser angående beredskapsövning.**

Härigenom förordnas,

att värnpliktig jämlikt 27 § 2 mom. värnpliktslagen åliggande skyldighet att fullgöra beredskapsövningar tills vidare skall avse sammanlagt högst tvåhundra sjuttio dagar

samt att skyldigheten att fullgöra beredskapsövning skall upphöra, sedan ett år nio månader förflutit efter avslutandet av första tjänstgöring (tjänstgöring i en följd) eller i förekommande fall fortsatt tjänstgöring enligt 1 mom. B samma paragraf.

Denna förordning träder i kraft dagen efter den, då förordningen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och skall gälla så länge förordningen den 30 juni 1948 (nr 514) med provisoriska bestämmelser rörande utbildningstiden för vissa värnpliktiga äger tillämpning.

---

*Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför
Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i stats-
rådet å Stockholms slott den 1 april 1949.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, SKÖLD, QUENSEL, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG, WEIJNE, KOCK, ANDERSSON.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Voug, vissa frågor rörande värnpliktigas tjänstgöring och anför därvid följande.

I. Inledning.

I sitt i 1948 års försvarsproposition (nr 206) närmare berörda betänkande med förslag angående försvarets organisation (SOU 1947: 72 och 73) upptog 1945 års försvarskommitté till behandling vissa frågor beträffande värnplikten. Kommittén förordade sålunda dels begränsning av övningstiden till 11 månader, innebärande förkortning av första tjänstgöring (motsvarande tjänstgöring) och slopande av efterutbildningsövningen, dels ändring i gällande besiktningsföreskrifter, varigenom ett större antal värnpliktiga än nu skulle befrias från tjänstgöring i fred, dels ock för flertalet värnpliktiga påbörjande av första tjänstgöring ett år tidigare än vad nu är fallet.

Vid anmälan av *försvarspropositionen* förklarade jag att jag — i avbidan på ytterligare utredning — icke då var beredd att taga slutlig ställning till försvarskommitténs förslag rörande värnpliktsfrågorna och därmed sammanhängande organisatoriska spörsmål. I anslutning till försvarspropositionen framlades i *propositionen 1948: 207* endast förslag till provisoriska bestämmelser rörande utbildningstiden för värnpliktiga m. m. Sedan riksdagen (skrivelse nr 376) fattat beslut i enlighet med de i propositionen framlagda förslagen, har Kungl. Maj:t genom förordningen den 30 juni 1948 (nr 514), med upphävande av en motsvarande förordning den 30 maj 1947 (nr 228), förordnat om en provisorisk avkortning av utbildningstiden för värnpliktiga med 90 dagar i förhållande till den i 1941 års värnpliktslag stadgade övningstiden. För värnpliktiga i allmänhet innebär detta en nedsättning av utbildningstiden till 360 dagar. Enligt förordningen omfattar utbildningen av nyssnämnda värnpliktiga vid armén och kustartilleriet första tjänstgöring i 270 dagar jämte repetitions- och efterutbildningsövningar i sammanlagt 90 dagar samt vid flottan och flygvapnet tjänstgöring i en följd i 360 dagar. Jämlikt statsmakternas beslut har för vissa värnpliktiga under sommaren på för jordbruket lämplig tidpunkt inlagts ett uppehåll om 14 dagar, som icke inräknas i utbildningstiden.

Vid anmälan av propositionen 1948:207 fäste jag uppmärksamheten på vissa med värnpliktsutbildningen sammanhängande spörsmål, vilka enligt min mening borde göras till föremål för ytterligare utredning.

I enlighet med Kungl. Maj:ts bemyndigande den 30 juni 1948 ha därefter tillkallats sex utredningsmän¹ att biträda med fortsatt utredning rörande värnpliktsutbildningen och därmed sammanhängande spörsmål.

Utredningsmännen — vilka antagit benämningen 1948 års värnpliktskommitté — ha jämlikt utredningsdirektiven bedrivit utredningen och redovisat resultatet därav etappvis. Såsom första led i sitt utredningsarbete har 1948 års värnpliktskommitté framlagt förslag i följande frågor:

1. Övergång till inskrivning av värnpliktiga det år de fylla 19 år och värnpliktsutbildningens påbörjande under följande kalenderår.

2. Skördeuppehåll under utbildningsåret 1949—50.

3. Förlängd värnpliktstjänstgöring för flottan tilldelade värnpliktiga, vilka under sin första tjänstgöring erhålla utbildning till radiotelegrafister med certifikat.

4. Provisorisk reglering av gruppchefsutbildningen för värnpliktiga tillhörande åldersklass 1948 (grupp K av åldersklass 1949).

5. Provisoriska bestämmelser angående beredskapsövning.

Kommittén har vidare framlagt förslag om provisorisk reglering av värnpliktsutbildningen vid kavalleriet och det hästanspända artilleriet samt hästtjänstens ordnande vid berörda förband under uppehållet mellan utryckande och inryckande åldersklass våren 1949. Detta förslag har redan varit föremål för Kungl. Maj:ts prövning.

Jag torde nu få upptaga kommitténs övriga förslag till behandling, varvid de över förslagen avgivna remissutlåtandena torde böra redovisas i anslutning till respektive förslag.

II. Inskrivning av värnpliktiga det år de fylla 19 år och värnpliktsutbildningens påbörjande nästföljande kalenderår.

Enligt 1941 års värnpliktslag (SFS 1941:967) skall värnpliktig inskrivas det år han fyller 20 år. Huvuddelen av de värnpliktiga börja första tjänstgöringen nästföljande år. Undantag härifrån göres för bl. a. värnpliktiga tilldelade flottan och flygvapnet. Sålunda börja flygvapnets och en stor del av flottans värnpliktiga första tjänstgöringen samma år som inskrivningen sker.

Tidigare förslag.

Såväl överbefälhavaren som 1945 års försvarskommitté ha uttalat sig för att värnpliktstjänstgöringen påbörjas vid 20 års ålder. Härvid har betonats,

¹ Ledamöterna av riksdagens första kammare direktören K. G. Ewerlöf (ordförande) och chefredaktören J. E. Andersson, översten N. A. H. Björk, ledamöterna av riksdagens andra kammare N. I. Johansson och P. S. Lindholm samt ordföranden i Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund Frans Nilsson.

att en dylik anordning skulle motverka minskningen i den totala tillgången på värnpliktiga samt medföra sociala fördelar för både samhället och den enskilde. Med stöd av yttrande av försvarets sjukvårdsförvaltning har framhållits, att anordningen icke behövde möta några betänkligheter ur hälsovårdssynpunkt, varvid dock betonats, att uttagningen av värnpliktiga, vilka skulle påbörja tjänstgöringen tidigare än hittills varit fallet, borde ske med tillbörlig försiktighet. Både överbefälhavaren och försvarskommittén ha räknat med att övergången till det nya systemet skulle ske successivt under 1950-talet, varvid den ordinarie åldersklassen år för år skulle kompletteras med ett efter hand växande antal värnpliktiga ur närmast yngre åldersklass. Beträffande den inskrivningstekniska sidan av förevarande spörsmål har försvarskommittén framhållit, att två åldersklasser måste inskrivas det år övergången till det nya systemet inledes — den äldre på våren och den yngre på hösten. Kommittén har räknat med att inskrivningarna för framtiden skulle förläggas till hösten.

Såsom jag anförde vid anmälan av propositionen 1948: 206 hade försvarskommitténs förslag rörande åldern vid första tjänstgöringens påbörjande i stort sett icke mött någon erinran från remissmyndigheternas sida. Jag var emellertid såsom jag förut anført icke då beredd att taga slutlig ställning till förslaget.

I direktiven för 1948 års värnpliktskommitté framhöll jag, att frågan om genomförande av förslaget om framflyttning av tiden för inskrivningen och första tjänstgöringens påbörjande främst syntes bli beroende på de merkostnader, som komme att uppstå under de år då övergången till den lägre åldern för tjänstgöringens påbörjande genomfördes. Det syntes mig dock böra förut sättas, att denna övergång — med hänsyn till vikten av att bibehålla krigsorganisationens styrka och för att icke fjärde huvudtitelns belastning skulle bli alltför ojämn — skedde under den tid då årskullarna av de värnpliktiga företedde en starkt sjunkande kurva.

1948 års värnpliktskommitté.

Även värnpliktskommittén har utgått från att övergången till lägre inrykningsålder för de värnpliktiga borde ske successivt under en längre tidsperiod. Innan kommittén utvecklat sina synpunkter härutinnan, har kommittén närmare berört frågan om inskrivningsförfarandet.

I sistnämnda fråga har kommittén till en början framhållit att — även om anordningen med en tidigare inskrivning avses skola genomföras efter hand — man redan från början måste förutsätta samtidig inskrivning av en hel åldersklass. Man har härvid att välja mellan två huvudalternativ, nämligen antingen inskrivning under samma år inryckning till tjänstgöring sker, alltså under tjugonde levnadsåret, eller inskrivning under nittonde levnadsåret. Kommittén har härvid funnit övervägande skäl — särskilt utbildningsförhållandena för

huvudparten av de värnpliktiga — tala för att inskrivning sker redan under nittonde levnadsåret.

Beträffande tidpunkten för inskrivning det år vederbörande fyller 19 år har kommittén granskat alternativen »vårinskrivning» (februari—mars) och »höstinskrivning» (augusti—september). Härvid har konstaterats att en inskrivning under februari—mars är olämplig för flottan och flygvapnet. Vad flottan angår skulle de uppgifter, som sjömanshusombudsmännen jämlikt inskrivningsförfordningen skola tillställa inskrivningsområdena, icke komma att omfatta de värnpliktiga — omkring 600 man — som inskrivits vid sjömanshusen under första hälften av sitt nittonde levnadsår. För flygvapnets vidkommande skulle olägenheten bestå i att många inskrivningsskyldiga vid ifrågavarande tidpunkt icke påbörjat de verkstadsskolor (motsvarande), som skulle göra dem lämpade för tilldelning till flygvapnet. Höstinskrivning skulle medföra, förutom att nämnda olägenheter eliminerades, den fördelen att vårflyttningen blivit klarlagd i folkbokföringshänseende. Kommittén har i detta sammanhang framhållit, att efter hand en betydande förskjutning av flyttningstiden från 1 oktober till 1 april ägt rum. Ytterligare en fördel har framhållits, nämligen den omständigheten att värnpliktiga tillhörande grupp K kunna beräknas ha stadgat sitt studie- respektive yrkesval bättre vid den senare tidpunkten. Även för den vid inskrivningsförfattningarna deltagande läkarpersonalen har en förläggning av inskrivningarna till hösten ansetts vara fördelaktig. På grund av det anförda har värnpliktskommittén föreslagit, att inskrivning skall ske på hösten under augusti och september månader.

Kommittén har föreslagit, att under det år övergången till det nya systemet enligt kommitténs mening borde äga rum — kalenderåret 1949 — anordnas, förutom vårinskrivning för åldersklass 1949, en inskrivning under augusti—september för åldersklass 1950.

Utgående från att under en övergångsperiod värnpliktiga tillhörande två åldersklasser samtidigt skola vara inkallade till tjänstgöring har värnpliktskommittén närmare berört frågan, hur åldersklasserna härunder böra utnyttjas vid de olika försvarsgrenarna. Härvid har kommittén anförts i huvudsak följande.

För arméns del förutsattes, att övergången skulle ske under en tioårsperiod åren 1950—1960. Härvid hade kommittén beräknat att den årliga värnpliktskontingenten vid armén skulle under åren 1950—1959 utgöra 29 500 man för att under åren 1960 och 1961 stiga till 30 695 respektive 31 407 man. För att nyssnämnda jämna årliga siffror skulle kunna hållas borde den yngre åldersklassen tagas i anspråk i successivt ökad omfattning intill år 1961, då övergången förutsattes vara helt genomförd.

För marinens del har kommittén beräknat, att uttagningen till såväl flottan som kustartilleriet skulle ske i sådan ordning att från och med åldersklass 1952 första tjänstgöringen kunde påbörjas av samtliga värnpliktiga under det kalenderår de fyllde 20 år.

I fråga om flygvapnet, där redan nu de värnpliktiga påbörja första tjänst-

göringen under det kalenderår de fylla 20 år, skulle det föreslagna systemet endast medföra ett något större tidsmellanrum mellan inskrivningsförrättningen och första tjänstgöringens påbörjande.

Rörande sättet för urvalet till tidigare tjänstgöring och därmed sammanhängande spörsmål har värnpliktskommittén framfört vissa synpunkter såvitt angår den förra hälften av övergångsperioden, då endast en mindre del av den yngre åldersklassen måste tagas i anspråk. Grunderna för utväljandet under periodens senare hälft och därefter har kommittén ansett böra upptagas till omprövning i senare sammanhang på grundval av vunna erfarenheter och under beaktande av då rådande läge. Beträffande urvalsprövningen under periodens förra hälft har kommittén anfört i huvudsak följande.

Därest den för inryckning under 20:e året avsedda »yngre årskontingenten» proportionerades ut på inskrivningsområdena med hänsyn till den inbördes storleken av dessas årliga värnpliktskontingent, syntes hinder icke möta att inarbeta fördelningen av denna yngre kontingent i den generalorder, som årligen reglerar uttagningen av värnpliktiga. Om det vid inskrivningsförrättning skulle visa sig, att brist förefunnnes på värnpliktiga lämpade för specialtjänst (K-värnpliktiga) eller för fackbefattning, borde denna brist icke få kompenseras genom uttagning ur den yngre åldersklassen i större proportion än vad denna kunde bära med hänsyn till nästa års krav.

Uttagningen borde i första hand ske på frivillighetens väg. Då emellertid de flesta värnpliktiga kunde väntas föredraga den tidigare tjänstgöringen, finge viss gallring ske. För att därvid rättvisesynpunkterna i möjligaste mån skulle kunna tillgodoses måste vid uttagningen en utproportionering av kontingenten företagas även inom inskrivningsområdena.

Vid urvalet av dem som skulle uttagas till tidigare tjänstgöring borde stor vikt fästas vid vederbörandes kroppskonstitution och hälsotillstånd. Till den tidigare kontingenten borde endast utväljas värnpliktiga vilkas allmänna hälsotillstånd, såväl fysiskt som psykiskt, vore fullgott, varemot personer med mindre god kroppskonstitution eller brister i ett eller annat hänseende borde få stå över till den senare kontingenten. Reglerande bestämmelser borde i olika hithörande frågor utfärdas av försvarets sjukvårdsförvaltning, centrala värnpliktsbyrån samt försvarsgrensheferna.

Läkarbehovet vid en dubblerad inskrivningsförrättning år 1949 kan enligt vad arméöverläkaren meddelat kommittén icke tillnärmelsevis täckas med till arméöverläkarens förfogande ställda tjänstgöringsskyldiga läkare och civila läkare med vilka särskilt avtal träffats. Enligt arméöverläkarens förslag borde bristen avhjälpas genom att det medgäves honom att under år 1949 disponera samtliga facktjänstgöringsskyldiga värnpliktiga läkare under 60 dagar av för dem återstående facktjänstgöringsskyldighet — i stället för som nu i regel 30 dagar — oavsett den tid de redan fullgjort sådan tjänstgöring. Dessutom vore det nödvändigt att för ändamålet disponera läkare vid marinen och flygvapnet till ett antal av 15—20. Värnpliktskommittén har förordat, att det uppkomna läkarbehovet för höstinskrivningarna 1949, vilket vore föranlett av en engångssituation, finge tillgodoses på av arméöverläkaren föreslaget sätt.

Kommittén har framlagt vissa kostnadsberäkningar i anslutning till förslaget om framflyttning av tiden för inskrivningen och första tjänstgöringens början och därvid anfört i huvudsak följande.

De dubbla inskrivningsförrättningarna år 1949 komme enligt förslaget att äga rum under olika budgetår. Förlades från och med 1950 inskrivningsförrättningarna till augusti och september månader, komme även framdeles inskrivningsförrättningarna att hållas en gång per budgetår. Särskilda kostnader på grund av inskrivningarnas omläggning komme därför icke att uppstå. De merkostnader, som följde av förslagets genomförande, komme därför att inskränka sig till de ökade utgifter, som uppstode på grund av arméns större årliga utbildningskontingenter under en tioårsperiod. Dessa kostnadsökningar vore i dagens läge ytterligt svåra att mera exakt beräkna med hänsyn till åtskilliga osäkerhets- och ovisshetsmoment. Överslagsvis beräknade kommittén kostnadsökningarna till sammanlagt i runt tal 71 627 000 kronor. Beloppet komme att fördelas på 14 budgetår. I medeltal per budgetår skulle kostnadsökningen sålunda uppgå till i runt tal 5 116 000 kronor. Hur denna kostnadsökning komme att fördela sig på varje särskilt budgetår vore icke möjligt att nu tillförlitligt bedöma. Kostnaderna syntes — ehuru i och för sig betydande — icke vara av den storlek att de borde hindra genomförande av en åtgärd av sådan vital betydelse för krigsorganisationen som den föreslagna, särskilt som det förutsattes, att övergången skulle ske under en period, då värnpliktskontingenten eljest skulle ha undergått en kraftig minskning.

Remissyttranden.

Överbefälhavaren och chefen för armén ha tillstyrkt värnpliktskommitténs förslag i förevarande ämne.

Chefen för marinen har i princip intet haft att erinra mot förslaget om framflyttning av tiden för inskrivning och inryckning. Kommitténs beräkningar av årskontingenternas storlek vid flottan stode i god överensstämmelse med vad flottans nuvarande organisation krävde. Emellertid syntes pågående utredning angående tillgodoseendet av såväl örlogsflottans som stora delar av handelsflottans behov av bemanning vid beredskap och krig komma att visa ökat behov för örlogsflottans del av andra värnpliktiga än på sjömanshus inskrivna. Detta behov borde enligt marinchefens mening tillgodoses genom att numerären i de normala årskontingenterna av värnpliktiga ökades. Den nya åldersklassen borde disponeras för sådant ändamål. För kustartilleriet föreläge behov av ökad värnpliktskontingent på grund av tillkomst av radar-materiel. Från och med 1950 erfordrades en ökning av värnpliktskontingenten med 200 man. Härför syntes åldersklass 1950 böra tagas i anspråk.

Chefen för flygvapnet har understrukit betydelsen av att vid övergång till inskrivning under nittonde levnadsåret inskrivningarna ägde rum under hösten. Vårinskrivning skulle medföra, att flygvapnets värnpliktiga påbörjade första tjänstgöringen först 1½ år efter inskrivningen, vilket vore ofördelaktigt med hänsyn till inträffade flyttningar mellan olika inskrivningsområden. Hinder syntes ej föreligga att flygvapnet, i den mån tillgängliga läkarkrafter medgäve, bidroge till täckande av läkarbehovet vid inskrivningsförrättningen under 1949. Flygvapnets värnpliktsbehov under åren 1950—1952 vore betydligt större än kommittén beräknat.

Statens organisationsnämnd — som erinrat om att nämnden år 1945 inför överbefälhavaren framlagt förslag till inskrivning av värnpliktiga under nit-

tonde levnadsåret och en successiv övergång till inkallelse till första tjänstgöring under tjugonde levnadsåret — har vänt sig mot kommitténs förslag beträffande höstinskrivningar och därvid anfört i huvudsak följande.

Enligt nämndens uppfattning hade den sedan en lång tid tillbaka tillämpade vårinskrivningen visat sig vara ett mycket gott system. Då inskrivningsverksamheten berörde ett flertal myndigheter, såsom folkbokföringsorgan av skilda slag, länsstyrelser m. m., erfordrades mycket starka skäl för att i rådande läge vidtaga en så genomgripande reform som en omläggning till höstinskrivning innebure. Vårinskrivning borde bibehållas av bl. a. följande skäl. Det löpande registreringsarbetet vid inskrivningsexpeditioner och övriga personalregistreringsorgan, som samarbetade med dessa, vore under hösten av större omfattning än normalt. En överflyttning av inskrivningsförrättningarna från våren till hösten skulle komma att medföra sådan merbelastning av den nuvarande personalorganisationen vid inskrivningsexpeditionerna, att dessa icke skulle förmå att inom föreskriven tid fullgöra samtliga till nämnda tidsperiod förlagda arbetsuppgifter. Personalförstärkning kunde icke förordas. Vid tillämpning av höstinskrivning skulle vidare visst omfattande förberedelsearbete vid inskrivningsexpeditionerna komma att förläggas till högsommaren, vilket vore olägligt. Om inskrivningen vore förlagd till kalenderårets första hälft, skulle i ett beredskapsläge en inskriven åldersklass så snart det över huvud vore möjligt stå till förfogande för utbildning.

Nämnden har emellertid vitsordat, att under övergångsåret 1949 höstinskrivning för en åldersklass vore ofrånkomlig. Därvid erfordrades extra biträdespersonal vid de olika inskrivningsområdena uppgående till sammanlagt 24 biträden.

Statistiska centralbyrån, som i princip intet haft att erinra mot att värnpliktig inskrives under nittonde levnadsåret, har granskat kommitténs förslag huvudsakligen ur folkbokföringssynpunkt. Vid sitt bedömande av förslaget har ämbetsverket tagit hänsyn till att arbete med upprättande av inskrivningskort i enlighet med vissa principuttalanden vid 1945 års riksdag i frågan rörande omorganisation av folkbokföringen (proposition nr 282; riksdagens skrivelse nr 446) kunde komma att överflyttas från pastorsämbetena till länsbyråerna för folkbokföringen. Vid en dylik anordning vore höstinskrivning att föredraga framför vårinskrivning. Detsamma gällde emellertid även om prästerna skulle upprätta inskrivningskortet utan länsbyråernas hjälp. Ur folkbokföringssynpunkt tillstyrktes därför förslaget, att inskrivning skulle ske på hösten. I samband med att inskrivningsförordningen ändrades borde åtskilliga bestämmelser däri underkastas en översyn för att i sakligt och terminologiskt avseende bringas i överensstämmelse med gällande författningar rörande folkbokföringen.

Överstyrelsen för yrkesutbildning har framhållit, att vid införande av tidigare inryckning vissa olägenheter kunde uppstå åtminstone för annan yrkesutbildning än skolmässig sådan på högre stadier genom att påbörjad yrkesutbildning icke hunne avslutas före värnpliktstjänstgöringens påbörjande. Styrelsen kunde därför tillstyrka förslaget endast under förutsättning att anstånd med värnpliktens fullgörande som regel kunde påräknas för att fullborda yrkesutbildning.

Inskrivningsrådet har ansett hinder ej möta mot att rådet användes som besvärinstans i fråga om uttagning till tjänstgöring det ena eller andra året.

III. Skördeuppehåll under värnpliktsutbildningen.

För tillgodoseende av jordbrukets behov av arbetskraft under skördetiden har — såsom inledningsvis nämnts — i den provisoriskt avkortade utbildningstiden för värnpliktiga i allmänhet vid armén inlagts ett uppehåll om 14 dagar. Under tiden för uppehållet, som icke inräknas i utbildningstiden, åtnjuta de värnpliktiga ekonomiska förmåner enligt samma bestämmelser som under övningsuppehåll som inräknas i tjänstgöringstiden. Frågan om skördeuppehåll under värnpliktsutbildningen har emellertid ansetts böra bli föremål för fortsatta överväganden. I direktiven till värnpliktskommittén anförde jag härom bl. a. följande.

Vid de redan verkställda utredningarna har förslag väckts om att med tanke på jordbrukets behov anordna ett två månaders uppehåll under sommaren. Förslaget föreligger i två varianter. Å ena sidan har försvarskommittén framlagt förslag om uppdelning av värnpliktskontingenten på två grupper, varvid jordbrukare skulle sammanföras till en grupp, vars inryckningstid skulle bestämmas på sådant sätt, att ett två månaders sommaruppehåll kunde inläggas vid för jordbruket lämplig tidpunkt. Å andra sidan har chefen för armén föreslagit två månaders sommaruppehåll för huvuddelen av de värnpliktiga. Båda dessa förslag äro, såsom framgår av propositionen 1948: 207, enligt min mening förenade med olägenheter, i ena fallet ur organisatorisk, i andra fallet ur social synpunkt. Det synes mig kunna starkt ifrågasättas, om vinsten med ett så långt uppehåll motsvarar de därmed förenade olägenheterna. Hithörande spörsmål böra emellertid uppmärksammas.

1948 års värnpliktskommitté.

För att få värdet och verkningarna av 1948 års skördeuppehåll närmare belysta ur olika synpunkter har kommittén låtit inhämta yttranden från arbetsmarknadsstyrelsen och länsarbetsnämnderna samt vederbörande militära myndigheter rörande erfarenheterna av det tillämpade systemet. Härvid har framkommit i huvudsak följande.

Arbetsmarknadsstyrelsen och *länsarbetsnämnderna* ha uttalat, att uppehållet, där det förlagts till lämplig tid för skördearbete, visat sig vara av synnerligt värde för jordbruket men däremot på grund av sin korthet knappast av någon betydelse för andra näringsgrenar. Värnpliktiga från andra näringsgrenar än jordbruket syntes icke i någon nämnvärd omfattning ha åtagit sig jordbruksarbete under övningsuppehållet. Tiden för uppehållet hade i allmänhet visat sig vara för kort såväl reellt sett som med hänsyn till inträffade ogynnsamma förändringar i väderleksförhållandena. Därest det icke ansåges möjligt att under sommaren anordna ett längre skördeuppehåll om minst två månader, syntes uppehållet i vart fall böra bestämmas till minst tre veckor. Tidpunkten för skördeuppehållet hade ofta nog varit väl hårt fastlåst; smidigare anpassning efter ändrade väderleksförhållanden borde kunna

åstadkommas. Militär myndighet borde åläggas att, därest det ur utbildnings-synpunkt vore möjligt, tillmötesgå framställning från länsarbetsnämnd om erforderlig jämkning av den preliminärt fastställda tiden för uppehållet.

En uppdelning av skördeuppehållet i omgångar med en vecka för höskörden och en vecka för stråsädesskörden syntes mindre lämplig såväl ur jordbrukssynpunkt som ur militär synpunkt. Det skulle vara av stort värde för jordbruksnäringen, om skördeuppehållet kunde anpassas med hänsyn till växlande tidpunkter för skördens mognad inom olika delar av riket.

Arbetsmarknadsstyrelsen har anfört, att vid bestämmandet av tidpunkten för övningsuppehåll ur jordbrukssynpunkt hänsyn endast borde tagas till hö- och stråsädesskörden, däremot ej till andra arbeten såsom skötseln och skörden av sockerbeter eller potatisskörden, då behovet av arbetskraft för dylika arbeten i regel kunde och borde tillgodoses på annat sätt än genom anordnande av övningsuppehåll för värnpliktiga.

De militära myndigheterna (militärbefälhavare samt regements- och motsvarande chefer) ha i allmänhet funnit 14 dagar vara en lämpligt avpassad längd för övningsuppehållet. I en del fall har särskilt understrukits, att en utsträckning av skördeuppehållet komme att menligt inverka på utbildningsresultatet, då inlärd kunskaper i stor utsträckning fölle i glömska vid längre uppehåll än 14 dagar och åtskillig tid efter uppehållet åtginge till repetition, vilket minskade tiden för övrig utbildning i alltför hög grad. Militärmyndigheterna ha vidare anfört, att länsarbetsnämndernas önskemål angående tidpunkten för uppehållet icke alltid kunnat beaktas och att detta främst varit fallet vid de förband, vilkas värnpliktskontingenter rekryterats från olika län. Sammanjämkning hade emellertid ägt rum i möjligaste utsträckning. I vissa fall hade olägenheter ur utbildningssynpunkt uppstått genom att uppehållet förlagts till alltför tidig tidpunkt i förhållande till inryckningsdagen, och en förskjutning till en senare tidpunkt syntes nödvändig för att icke utbildningsresultatet skulle lida skada. En uppdelning av uppehållet med en vecka för vardera hö- och stråsädesskörden hade tillämpats vid I 14 och därvid visat sig vara olämplig ur utbildningssynpunkt.

Värnpliktskommittén har även förebragt vissa statistiska uppgifter för att belysa betydelsen för jordbruket av ett skördeuppehåll under första tjänstgöringen.

Ett skördeuppehåll för värnpliktiga jordbrukare under första tjänstgöring har beräknats öka jordbrukets fasta manliga arbetskraft med 1,5 %. Med hänsyn till att de värnpliktiga jordbrukare, som fullgöra första tjänstgöring, måste anses utgöra en särskilt värdefull arbetskraft, måste emellertid deras betydelse för jordbrukets arbetskraftsbehov skattas högre än vad procent-siffran 1,5 utvisade.

Vid en närmare utredning om behovet av arbetskraft vid jordbruket under olika delar av året har kommittén funnit att viss brist på fast arbetskraft föreläge under hela året, men att denna i flertalet län vore störst under april—maj och därefter under augusti—september samt att behovet av tillfällig arbetskraft i allmänhet vore störst under augusti—oktober. Genomsnittligt för hela landet föreläge det större totala behovet av arbetskraft under tiden 15 juli—15 september med vissa variationer för olika landsdelar.

Kommittén har funnit att en gård av genomsnittsstorlek vid inkallelse av en man förlorade en väsentlig del av sin manliga arbetskraft. Vid bedömandet av detta förhållande måste dock observeras, att inkallelse till första tjänstgöring drabbade ett mycket litet antal brukningsdelar i landet. Antalet jordbrukare, som fullgjorde första tjänstgöring, uppginge nämligen f. n. endast till 7 684, medan antalet brukningsdelar utgjorde 414 441.

Med hänsyn till att de mindre jordbruken huvudsakligen brukades endast av ägaren, och att denne i regel befunne sig i en högre ålder än 20—21 år, syntes man få räkna med att brukningsdelar om 10 hektar och mindre i allmänhet icke berördes av inkallelser till första tjänstgöring. Det vore sannolikt i första hand brukningsdelar om 10 hektar och större, som vore aktuella i detta avseende. Deras antal uppginge till 93 607. Antalet jordbrukare som fullgjorde första tjänstgöring borde sålunda i första hand ses i relation till denna siffra.

Enligt vissa utarbetade prognoser syntes man få räkna med en fortgående avflyttning från jordbruket med åtföljande minskning av antalet värnpliktiga jordbrukare, vilka fullgjorde första tjänstgöring.

För närmare studium av det av kommittén förebragta siffermaterialet torde få hänvisas till kommitténs redogörelse med tillhörande bilagor.

Härefter har kommittén ingående behandlat frågan om ett skördeuppehåll för värnpliktiga jordbrukare av högst två månader. Härvid har anförts i huvudsak följande.

Med hänsyn till att största behovet av arbetskraft vid jordbruket föreläge 15 juli—15 september hade från jordbrukshåll framställts önskemålet, att första tjänstgöringen för värnpliktiga jordbrukare så inpassades under utbildningsåret, att uppehåll i tjänstgöringen för dessa värnpliktiga kunde äga rum helst under hela nyssnämnda tid, d. v. s. under två månader, men i varje fall under omkring en och en halv månad. Skulle detta vara möjligt, måste värnpliktiga jordbrukare inrycka till första tjänstgöring så mycket tidigare än övriga värnpliktiga, att utrymme skapades för detta skördeuppehåll 15 juli—15 september. Inryckningen måste därför äga rum i mitten av april, trots att en sådan tidpunkt för inryckning komme att inverka högst ofördelaktigt på arbetskraftstillgången under säsongtoppen april—maj.

Ur utbildningssynpunkt borde enligt kommitténs mening följande beaktas vid övervägandena angående lämpligheten av ett dylikt system.

Varje uppehåll av större längd än som oundgängligen erfordrades för vila och rekreation vore ur utbildningssynpunkt olägligt. Enligt vad erfarenheterna utvisade hade efter dylikt längre uppehåll under de första sex månaderna av första tjänstgöringen i allmänhet en tid motsvarande 15—30 % av uppehållet måst anslås för repetition av det tidigare genomgångna. Den verkliga tidsförlusten bleve sålunda avsevärt mycket större än uppehållet i sig självt och måste förutses bli proportionsvis större, ju tidigare detta inträffade och ju längre det vore. Såsom kompensation för den tid, som erfarenhetsmässigt åtginge för repetition efter ett skördeuppehåll, borde göras ett tids-tillägg till första tjänstgöringen för berörda värnpliktiga, enligt kommitténs beräkningar omfattande ungefär 13 dagar. Den praktiska formen för ett

sådant tidsstilläggs uttagande syntes vara, att ett nominellt skördeuppehåll om 60 dagar minskades med 13 dagar, varigenom uppehållet i realiteten endast komme att uppgå till 47 dagar.

För systemets genomförande vore det vidare nödvändigt, att de värnpliktiga jordbrukarna kunde sammanföras till utbildningsförband av sådan storlek och sammansättning, att utbildningsbefälet vid sådana förband kunde utnyttjas till full kapacitet. Då systemet krävde tidigare inryckning för värnpliktiga jordbrukare än för övriga värnpliktiga, kunde en samordning av utbildningen för dessa båda kategorier icke ske förrän efter det skördeuppehållet och därefter inlagt tidsstillägg för repetition gått till ända för den förra gruppen och de värnpliktiga av båda grupperna varit lika länge under utbildning.

Före skördeuppehållet bleve det sålunda nödvändigt att genom organisatoriska åtgärder åvägabringa lämpligt sammansatta utbildningsförband av värnpliktiga jordbrukare. I stor utsträckning måste dessa åtgärder innebära en större eller mindre grad av centralisering av utbildningen av dessa värnpliktiga. Denna centralisering kunde i huvudsak tänkas organiserad enligt följande tre alternativ:

1. Utbildningen vid de olika truppslagen centraliseras under hela första tjänstgöringen armé- eller militärområdesvis till särskilda regementen (kårer).

2. Utbildningen vid de olika truppslagen centraliseras under den del av första tjänstgöringen, som infaller före skördeuppehållet, till särskilda regementen (kårer). Vid dessa regementen (kårer) utbildas jämväl förbanden tilldelade kontingenter av icke jordbrukare. De värnpliktiga jordbrukarna — utom de som tilldelats nyssnämnda regementen (kårer) — återgå efter skördeuppehållet för fortsatt utbildning till det regemente (kår), som vederbörande tilldelats vid inskrivningsförrättningarna.

3. Utbildningen vid de olika truppslagen centraliseras under första tjänstgöringen före skördeuppehållet till särskilda utbildningsavdelningar vid samtliga regementen (kårer). Efter skördeuppehållet sammanföras de värnpliktiga jordbrukarna med övriga värnpliktiga för fortsatt gemensam utbildning.

Efter en ingående granskning av de tre alternativen — härutinnan torde få hänvisas till handlingarna — har kommittén sammanfattningsvis anført i huvudsak följande.

De såsom 1 och 2 betecknade alternativen vore behäftade med allvarliga olägenheter ur såväl utbildnings- som organisatorisk synpunkt. Dessa olägenheter syntes vara av den art, att ett genomförande av något av berörda alternativ icke gärna vore möjligt. Endast alternativ 3 (temporärt centraliserad utbildning vid eget förband) syntes kommittén innebära en möjligen framkomlig väg att lösa problemet. Underlaget för bedömningen av detta alternativ hänförde sig emellertid endast till en åldersklass, varför nu icke skönjbara faktorer kunde komma att påverka alternativets genomförbarhet. Mot alternativet kunde emellertid med fog resas den invändningen, att det icke uppfyllde berättigade krav på enkelhet och klarhet i utbildningsorganisatio-

nen. Nära en tredjedel av de värnpliktiga jordbrukarna måste nämligen antingen uttagas till annan utbildningslinje än den, för vilken de vore lämpade, sammanföras till centraliserad utbildning eller fullgöra första tjänstgöring tillsammans med icke jordbrukare. För befälets del komme en tillämpning av alternativet att medföra ökat antal kommenderingar utom ordinarie tjänstgöringsort med därav följande olägenheter.

En minskning av antalet värnpliktiga jordbrukare, vilka fullgjorde första tjänstgöringen, varmed man på grund av förutsedd avflyttning från jordbruket finge räkna under åren 1950—1960, skulle vid genomförande av alternativ 3 bl. a. få den konsekvensen, att färre utbildningsförband av lämplig storlek kunde organiseras vid ordinarie truppförband samt att större antal värnpliktiga jordbrukare måste uttagas för utbildning på annan utbildningslinje än den, för vilken de vore lämpade, sammanföras till centraliserad utbildning eller fullgöra första tjänstgöring tillsammans med icke jordbrukare. Nackdelarna med alternativet komme såvitt kunde bedömas att för varje år förstoras.

Vissa av kommittén enligt det föregående anförda omständigheter syntes ge vid handen, att en utsträckning av den nuvarande tiden för skördeuppehåll vore av jämförelsevis begränsad betydelse för jordbruket. Det måste under dylika förhållanden starkt ifrågasättas, om fördelarna av en sådan förlängning kunde anses stå i rimlig proportion till de olägenheter ur utbildningssynpunkt, som enligt vad den föreliggande utredningen utvisade vore förenade jämväl med tillämpningen av det såsom gynnsammast betecknade alternativ 3.

Värnpliktskommittén har för sin del ansett nackdelarna vara så pass övervägande att kommittén icke kunnat förorda, att en anordning med två månaders skördeuppehåll för värnpliktiga jordbrukare införes. Med hänsyn till att varje uppehåll i utbildningen av längre varaktighet än 14 dagar medför besvärande komplikationer ur utbildningssynpunkt har kommittén föreslagit, att nuvarande system med 14 dagars övningsuppehåll för huvuddelen av de värnpliktiga bibehålles. Kommittén har härvid ansett följande åtgärder böra vidtagas för att möjliggöra en smidigare anpassning av sistnämnda system till de inom varje län aktuella skördeförhållandena. Tidpunkten för övningsuppehållet borde fastställas preliminärt av militär myndighet på förslag av vederbörande länsarbetsnämnd före inryckningen till första tjänstgöring. Därest sedermera oförutsedda faktorer skulle medföra så ändrade skördeförhållanden, att en jämkning av de preliminärt fastställda tiderna kunde bli erforderlig för att uppehållet verkligen skulle komma att infalla under tiden för skörden, borde länsarbetsnämnd, så snart skördetiden i länet mera exakt kunde beräknas, till vederbörande militära myndigheter göra framställning om sådan jämkning. Militär myndighet borde åläggas att i möjligaste mån tillmötesgå sådan framställning. Härvid borde dock övningsuppehåll vid olika tider för samma regemente (kår) icke ifrågasättas. Slutligen borde samarbete äga rum mellan länsarbetsnämnderna och truppförbanden i syfte att förmå värnpliktiga, som icke tillhörde jordbruket, att under övningsuppehållet åtaga sig jordbruksarbete.

Kommittéledamoten *Johansson*, som i likhet med kommittémajoriteten funnit att ur militära och andra synpunkter det hittills tillämpade systemet med ett gemensamt skördeuppehåll för alla värnpliktiga är den mest framkomliga vägen, har ansett ett uppehåll om 14 dagar vara alldeles för kort för att ur jordbrukets synpunkt vara tillfredsställande. *Johansson* har därför föreslagit ett uppehåll av minst tre men helst fyra veckor. Påståendet att ett övningsuppehåll av mer än 14 dagar skulle ha menlig inverkan på utbildningsarbetets resultat på grund av att de värnpliktiga glömde en del av vad de lärt syntes överdrivet.

Remissyttranden.

Överbefälhavaren har — med reservation för vissa av cheferna för armén och marinen föreslagna praktiska jämkningar — intet haft att erinra mot de föreslagna bestämmelserna för skördeuppehåll.

Chefen för armén har helt anslutit sig till kommitténs uppfattning rörande olägenheterna av ett skördeuppehåll av två månader endast för jordbrukare. Enligt vunna erfarenheter vore ett uppehåll av 14 dagar det längsta som med hänsyn till kravet på utbildningstidens effektiva utnyttjande kunde godtagas utan en ökning av den sammanlagda tiden för första tjänstgöringen. Skördeuppehållet borde ske i en följd utom såvitt anginge de hästanspända förbanden, där det med hänsyn till hästvården vore nödvändigt medgiva, att uppehållet uppdelades i två omgångar.

Chefen för marinen, som framhållit att frågan om skördeuppehåll icke vore aktuell för flottan, har ansett att för kustartilleriets del ett 14 dagars övningsuppehåll borde bibehållas såsom för övriga försvarsgrenar och vapenslag. Detta övningsuppehåll kunde emellertid icke utan olägenhet för utbildningen förläggas till senare tidpunkt än i anslutning till midsommarhelgen och kunde därför endast i undantagsfall motsvara jordbrukets intressen. Övningsuppehållet vid kustartilleriet borde sålunda förläggas till ur utbildningssynpunkt lämplig tid, vilket syntes kunna ske med hänsyn till att kustartilleriet enligt uttalande i propositionen 1948: 207 som regel icke borde tilldelas värnpliktiga jordbrukare.

Arbetsmarknadsstyrelsen, som hänvisat till vad styrelsen tidigare anfört i frågan om skördeuppehåll under värnpliktsutbildningen (se prop. 1948: 207 s. 59), har framhållit, att därvid framförda synpunkter alltjämt syntes böra beaktas. Därest ett skördeuppehåll av två månader för värnpliktig jordbrukspersonal, vilket för jordbruket vore både önskvärt och ändamålsenligt, icke kunde ordnas på ett ur såväl militär synpunkt som jordbrukssynpunkt godtagbart sätt, syntes ett för alla värnpliktiga gemensamt kortare skördeuppehåll under den första tjänstgöringen i allt fall erforderligt. Styrelsen kunde emellertid icke tillstyrka ett så kort skördeuppehåll som 14 dagar utan finge av tidigare anförda skäl föreslå ett uppehåll av minst tre veckor. Det förefölle styrelsen som om ett övningsuppehåll av tre veckor icke skulle behöva

medföra så mycket mer besvärande komplikationer ur utbildningssynpunkt än ett uppehåll av 14 dagar. Det syntes styrelsen särskilt angeläget, att sådana föreskrifter utfärdades till vederbörande militära myndigheter att erforderlig jämkning av de preliminärt fastställda tidpunkterna för övningsuppehållet verkligen kunde åvägabringas. Om länsarbetsnämnder skulle föreslå olika tider för övningsuppehållet vid regemente (kår), som erhöle sina värnpliktiga från två eller flera län, och en sammanjämkning av nämndernas förslag icke kunde åstadkommas eller nämndernas önskemål icke kunde tillgodoses genom att uppdelade värnpliktiga i olika omgångar vid beviljandet av övningsuppehållet, syntes det styrelsen vara av stort värde om vederbörlig militär myndighet, innan tiden för övningsuppehållet fastställdes, sökte samråd med styrelsen. Samarbete borde äga rum mellan länsarbetsnämnderna och truppförbanden i syfte att förmå värnpliktiga, som icke tillhörde jordbruket, att under övningsuppehållet frivilligt åtaga sig jordbruksarbete. Föreskrifter härom borde utfärdas till såväl truppförbanden som länsarbetsnämnderna. Därest ett större antal jordbrukare tilldelades marinen och flygvapnet, borde ifrågavarande övningsuppehåll även införas vid dessa försvarsgrenar.

Svenska arbetsgivareföreningen har funnit de av kommittén framförda argumenten mot en förlängning av skördeuppehållet för jordbruket till två månader så vägande, att föreningen ej ansett sig kunna tillstyrka en mera avsevärd förlängning av skördeuppehållet. Upphållet borde ej göras längre än som ur jordbrukets synpunkt vore oundgängligen nödvändigt. För sådana förband, till vilka ett större antal jordbrukare vore inkallade, borde emellertid eftersträvas ett längre skördeuppehåll än 14 dagar.

Landsorganisationen i Sverige har ansett, att kommittén förebragt övertygande, tidigare ej klargjorda skäl mot en anordning med två månaders uppehåll för värnpliktiga jordbrukare. Landsorganisationen kunde biträda kommitténs förslag rörande bibehållande av ett skördeuppehåll av 14 dagar. Längre uppehåll syntes ej försvarligt med hänsyn till övriga värnpliktigas och produktionens intressen.

Tjänstemännens centralorganisation (TCO) har ansett, att värnpliktskommittén anfört bärande skäl för bibehållande av nuvarande system med 14 dagars övningsuppehåll för de värnpliktigas huvuddel. Organisationen har dock understrukt, att största möjliga hänsyn borde tagas till jordbrukets arbetskraftsbehov under skördetiden. Då ur denna synpunkt ett övningsuppehåll av 14 dagar vore väl kort, borde åtminstone någon ökning av uppehållet ske.

Riksförbundet Landsbygdens Folk (R. L. F.) har förklarat sig i princip anse ett skördeuppehåll av två månader för värnpliktiga jordbrukare önskvärt. Sedan förbundet emellertid konstaterat, att av den verkställda utredningen framginge, att några utsikter att realisera nyssnämnda önskemål knappast förefunnes, har förbundet tagit ställning till frågan om ett skördeuppehåll av 14 dagar. Härvid har förbundet icke funnit anledning till erinran mot de föreslagna bestämmelserna för övningsuppehållet. Däremot har för-

bundet i fråga om skördeuppehållets längd föreslagit, att uppehållet måtte få omfatta fyra veckor.

Sveriges lantbruksförbund har funnit det vara en brist i värnpliktskommitténs utredning rörande möjligheterna av ett två månaders skördeuppehåll att utredningen bundits vid den för tillfället tillämpade inryckningstiden till värnpliktsutbildningen. Det hade enligt förbundets mening varit önskvärt att pröva förutsättningarna för en uppdelning av värnpliktskontingenten i två omgångar med inryckning dels på hösten, dels på våren. Om en sådan omläggning vore organisatoriskt genomförbar, skulle frågan om skördeuppehåll definitivt kunna lösas samtidigt som man skulle slippa den lucka i försvarsberedskapen, som den nuvarande ordningen medförde.

Om ett två månaders skördeuppehåll för värnpliktiga jordbrukare vore svårt att förena med effektiv militärutbildning, syntes det föreslagna gemensamma sommaruppehållet för alla värnpliktiga vara den för ögonblicket lämpligaste lösningen. Den föreslagna tiden vore emellertid för kort för att uppehållet skulle kunna tjäna avsett syftemål. Redan vid ett genomgående gynnsamt skördeväder vore ett 14 dagars skördeuppehåll otillräckligt. Uppehållet borde därför fastställas till fyra veckor. För att ge önskad effekt borde detta uppehåll i sin helhet förläggas till skördetiden. Tidpunkten för uppehållets början borde fastställas lokalt i direkt samråd mellan länsarbetsnämnderna och vederbörande militärmyndigheter på sätt utredningen föreslagit.

Svenska lantarbetsgivareföreningen har anslutit sig till de av Sveriges lantbruksförbund framförda synpunkterna och förslagen i ämnet.

IV. Förlängd värnpliktstjänstgöring för värnpliktiga vid flottan, vilka under sin första tjänstgöring erhålla utbildning till radiotelegrafister med certifikat.

1948 års värnpliktskommitté.

I sitt utredningsarbete har värnpliktskommittén med anledning av ett från chefen för marinen framfört förslag till behandling upptagit frågan om en förlängning av värnpliktstjänstgöringen med 90 dagar för värnpliktiga vid flottan, vilka under sin första tjänstgöring erhålla utbildning till radiotelegrafister och därvid avlägga godkända prov för erhållande av civilt radiotelegrafistcertifikat. Kommittén har inledningsvis meddelat följande uppgifter rörande hittills tillämpade utbildningsbestämmelser.

Efter beredskapens upphörande 1945 uppstodo betydande vakanser i manskapsbeställningarna vid flottan, vilket medförde allvarliga svårigheter att under fredsövningarna bemanna flottans fartyg och radiostationer i land med kompetent radiopersonal. De otillfredsställande rekryteringsförhållandena medförde även att tillgången på radioutbildad personal vid mobilisering nedgick. För att motverka denna brist i beredskapen och göra det möjligt att i fred bemanna rustade fartyg med radiotelegrafister utfärdade chefen för marinen år 1946 bestämmelser, att värnpliktiga på försök skulle erhålla sådan radiotelegrafistutbildning att de fyllde fordringarna för civilt radiotelegrafistcertifikat. Dylik målsättning ansågs möjlig med den i 1941 års värnpliktslag föreskrivna utbildningstiden 450 dagar i en följd för bl. a. värnpliktiga

av här ifrågavarande kategori. Utbildningen var fördelad på värnpliktsskola i land 3 månader, certifikatkurs 6 månader samt praktik ombord 6 månader.

Efter godkänd certifikatkurs förordnades den värnpliktige till värnpliktig korpral, och efter ådagalagd lämplighet ombord i praktisk tjänst under 3 månader kunde han förordnas till värnpliktig furir. Utbildningen var så lagd, att de värnpliktiga radiotelegrafisterna voro färdigutbildade den 1 oktober, då den fåtaliga stampersonalen i relativt stor utsträckning kommanderades i land för genomgående av underbefäls- och underofficersutbildning. Härigenom kunde fartygen erhålla bemanning under vinterhalvåret med värnpliktiga telegrafister, vilka samtidigt fingo erforderlig praktisk erfarenhet av den militära materielen under tjänst vid radiostationer ombord.

Den ifrågavarande utbildningen tillämpades under åren 1946 och 1947 med goda resultat och stort intresse från de värnpliktigas sida.

I och med att värnpliktstjänstgöringen genom 1948 års riksdagsbeslut avkortats till 360 dagar har utbildningen av radiotelegrafister måst omläggas. Enär utbildningstiden för erhållande av radiotelegrafistcertifikat icke kunnat beskäras, har den nödtvungna minskningen måst gå ut över den grundläggande utbildningen vid värnpliktsskolan i land samt den praktiska tjänstgöringen. Med hänsyn till den starkt avkortade praktiktiden har det befunnits nödvändigt att koncentrera utbildningen i radiomaterieltjänst under en månads kurs vid signalskola. För att erhålla ett nödvändigt tillskott av värnpliktiga radiotelegrafister under de för fredsövningarna mest aktuella perioderna har denna värnpliktskategori inkallats i två omgångar med 3 månaders mellanrum. Utbildningen har fördelats på värnpliktsskola i land 2 månader, certifikatkurs 6 månader, signalskola 1 månad samt praktik 3 månader.

Efter godkänd certifikatkurs erhålla de värnpliktiga förordnande såsom värnpliktiga korpraler och efter fullgjord tjänstgöring om 360 dagar kunna därtill lämpliga förordnas till värnpliktiga furirer.

Kommittén har framhållit, att praktisk tjänstgöring om 3 månader för de omgångar, där anordningen tillämpats, visat sig vara alltför kort för att tjänsten vid radiostationerna skulle kunna löpa tillfredsställande, något som i sin tur menligt inverkat på den taktiska och strategiska utbildningen inom flottan under fredstid. Genom en så kortvarig praktisk tjänst kunde ej heller kunskaperna förväntas bli så befastade, att personalen i händelse av mobilisering bleve användbar, om icke en relativt omfattande repetitionsutbildning anordnades. En förlängning av utbildningstiden för radiotelegrafister framstode i anledning härav som motiverad. Beträffande vissa synpunkter, som därvidlag borde tagas i beaktande, har kommittén framhållit följande.

Att under värnpliktstiden få avlägga en examen, vilken direkt kan leda till välvärlönade platser i det civila, måste onekligen verka stimulerande på intresset att underkasta sig en förlängd tjänstgöring för erhållande av denna examen. Enligt inhämtade uppgifter ha också de till radiotelegrafister under åren 1946 och 1947 utbildade värnpliktiga vid flottan i stor utsträckning sökt och erhållit förmånliga civila anställningar som radiotelegrafister. Det bör även framhållas, att den i vårt land rådande bristen på arbetskraft jämväl gjort sig märkbar vid anställning av radiotelegrafister vid handelsflottan. Då radiosignaltjänsten ombord på handelsfartygen ej enbart är av kommersiell natur utan även nödvändig ur sjösäkerhetssynpunkt, måste det i viss mån anses vara i hela landets intresse, att handelsflottan kan tillföras goda telegrafister från den kontingent värnpliktiga, som utbildas vid flottan i detta yrke. Som regel torde ca 50 certifikatutbildade värnpliktiga om året tillföras den civila marknaden.

För den värnpliktiga personalen innebär det en stor ekonomisk lättnad att erhålla den angivna utbildningen under värnpliktstjänstgöringen. Att genomgå motsvarande utbildning vid telegrafverkets radiotelegrafistkurser, vilka omfatta ca 8 månaders utbildningstid, betingar en kursavgift av 250 kronor. Emedan dessa kurser äro förlagda till Stockholm, bli dessutom levnadsomkostnaderna under kursen avsevärda för dem, som ej ha sitt hem i huvudstaden.

Uttagning av värnpliktiga till radiotelegrafister sker efter vissa lämplighetsprov. Endast de som ha eget intresse för radiotjänsten kunna komma i fråga. Då det blott är de radiotelegrafister, vilka bliva godkända i certifikatkursen och erhålla radiocertifikat, som ha att undergå en förlängd värnpliktstjänstgöring, och sådant godkännande förutsätter en omfattande personlig arbetsinsats från de värnpliktiga själva, kommer i själva verket den utökade tjänstgöringstiden att vara frivillig.

Den här ifrågasatta utökningen av tjänstgöringstiden för värnpliktiga radiotelegrafister vid flottan synes värnpliktskommittén utgöra en skälig ersättning för den gratisutbildning, som erhålles på statens bekostnad. Som ett parallellfall må nämnas den förlängda tjänstgöring, som jämlikt 27 § 1 mom. C värnpliktslagen ålagts marinen tilldelad värnpliktig, vilken avlagt examen som sjökaptan, styrman, övermaskinist eller maskinist av 2. klass vid navigationsskola. Sådant värnpliktig är nämligen skyldig att utöver den i 27 § 1 mom. A angivna tjänstgöringstiden undergå fortsatt utbildning under 120 dagar, fördelad på två repetitionsövningar om vardera 60 dagar.

Den tid, med vilken den nuvarande tjänstgöringen för värnpliktiga radiotelegrafister i anslutning till det anförda borde utökas, har kommittén på grundval av vunna erfarenheter från tidigare utbildning och det system som tillämpas för utbildning av värnpliktiga i övrigt vid flottan ansett böra sättas till 90 dagar. Härigenom samt genom att förlägga inkallelserna för berörda värnpliktskategori halvårsvis kunde man säkerställa tillgången på färdigutbildade värnpliktiga radiotelegrafister under hela övningsåret, varjämte instruktörer och övningsmateriel kunde rationellt utnyttjas.

Värnpliktskommittén har sålunda föreslagit, att värnpliktig vid flottan, vilken under sin tjänstgöring i en följd utbildas till radiotelegrafist och därvid erhåller civilt radiotelegrafistcertifikat av 1:a eller 2:a klass, skall — utöver nuvarande tjänstgöring om 360 dagar — äläggas en fortsatt utbildning under 90 dagar att uttagas i en följd i direkt anslutning till första tjänstgöringen.

De föreslagna tjänstgöringsbestämmelserna för värnpliktiga radiotelegrafister vid flottan ha föreslagits skola tillämpas på värnpliktiga, vilka påbörjat eller påbörja första tjänstgöringen efter 30 juni 1948. De värnpliktiga, vilka uttagits för utbildning till radiotelegrafister ur de i juli och oktober 1948 inryckta värnpliktskontingenterna ha enligt uppgift — med ett enda undantag — godtagit villkoret om en förlängning av tjänstgöringstiden i enlighet med förslaget.

Kostnaderna för den förlängda tjänstgöringen skulle vid uttagning av 50 radiotelegrafister per år med viss fördelning på sjö- och landtjänst enligt kommitténs beräkningar uppgå till avrundat 34 000 kronor. Någon uppräknings av vederbörliga anslag vid bifall till kommitténs förslag har icke ansetts erforderlig.

Remissyttranden.

Överbefälhavaren har ansett förslaget innebära väsentliga fördelar för tjänsten. Den förutsatta ökningen av tjänstgöringstiden syntes utgöra en skälig ersättning för den utbildning vederbörande erhöles på statens bekostnad. Enär dessutom förlängningen medförde relativt ringa kostnader, hade överbefälhavaren intet att erinra mot förslaget.

Inskrivningsrådet har framhållit att om frivillig uttagning av värnpliktiga för radiotelegrafistutbildning under en förlängd värnpliktstid skulle lämna otillräckligt resultat eller befrielse från kurser skulle begäras på grund av t. ex. familjeförhållanden eller ekonomiska skäl, besvär kunde tänkas komma att anföras över uttagningen. Om det skulle befinnas erforderligt att föreskriva en tvångsmässig uttagning och att använda inskrivningsrådet såsom besvärsinstans, syntes särskilda bestämmelser erfordras därom.

V. Provisorisk reglering av gruppchefsutbildningen.

Bland de armén tilldelade värnpliktiga utväljes årligen snarast efter inryckningen till första tjänstgöring ett visst antal för särskild utbildning, avsedd för att de i fält skola kunna fylla befattningar för värnpliktigt underbefäl i krigsorganisationen. Ifrågavarande utbildning benämnes vanligen gruppchefsutbildning. Inom de båda övriga försvarsgrenarna finnes motsvarande befälskategori allenast vid kustartilleriet.

Tidigare förslag.

Från militärt håll har i olika sammanhang betonats, att utbildningstiden för de till gruppchefsutbildning uttagna värnpliktiga med hänsyn till utbildningens ändamål borde göras längre än för sådana värnpliktiga, som endast skola underkastas soldatutbildning. *Chefen för armén* har givit uttryck åt dylika synpunkter såväl i sin år 1947 avgivna utredning rörande värnpliktsutbildningens närmare utformning som i sitt yttrande över 1945 års försvarskommittés betänkande. Enligt arméchefens mening borde för gruppchefsutbildningen avses 15 månader.

I yttrande över arméchefens förslag ifrågasatte *arbetsmarknadsstyrelsen*, om icke den av arméchefen föreslagna fortsatta gruppchefsutbildningen, om sådan ansåges erforderlig, borde kunna förkortas så att gruppchefs eleverna icke behövde vara inkallade under skördemånaderna.

Landsorganisationen i Sverige uttalade, att det syntes sannolikt att — sedan nu ej heller, såsom under kriget, beredskapsövningarna kunde användas för utbildning — tiden för första tjänstgöringen ej medgäve en tillfredsställande gruppchefsutbildning. Den förlängda utbildningen syntes emellertid ej böra omfatta längre tid än för närvarande toges i anspråk för densamma eller 12 månader.

Vid frågans behandling vid 1948 års riksdag (prop. nr 207; rd. skr. nr 376) funno sig statsmakterna — i avvidan på ytterligare utredning av frågan om utbildningen av befäl och specialister — icke kunna biträda förslaget om förlängd tjänstgöring för värnpliktiga som uttagas till gruppchefsutbildning.

1948 års värnpliktskommitté.

Kommittén har funnit slutligt förslag till lösning av frågan om gruppchefsutbildningen icke kunna framläggas nu utan först i samband med avgivande av förslag beträffande andra centrala problem rörande värnpliktsutbildningen, vilka det åligger kommittén att utreda. Kommittén har emellertid framlagt förslag till provisorisk lösning av frågan såvitt den rör armén. Vad kustartilleriet angår har kommittén av bl. a. vissa utbildningstekniska skäl ansett sig icke böra yrka på någon provisorisk åtgärd.

Kommittén har funnit sina undersökningar ge vid handen, att den nuvarande tiden för första tjänstgöring — 9 månader — vore otillräcklig för erhållande av något så när godtagbara gruppchefer. På grund därav och då det med hänsyn till krigsorganisationens krav icke syntes försvarbart att för ytterligare åldersklasser utöver 1947 års klass (grupp K av åldersklass 1948) nöja sig med ofullständigt utbildade gruppchefer, har kommittén i avvaktan på frågans slutliga lösning föreslagit, att första tjänstgöringen för armén tilldelade värnpliktiga av åldersklass 1948 (grupp K av åldersklass 1949), vilka under utbildningsåret 1949—50 uttagas för utbildning till gruppchefer, skall provisoriskt förlängas med 60 dagar. En sådan förlängning har ansetts icke komma att påverka tjänstgöringstiden för sådana värnpliktiga som uttagas för utbildning till värnpliktig underofficer; denna tjänstgöringstid har avsetts skola bibehållas oförändrad. Den förlängda tjänstgöringen har förutsatts skola fullgöras omedelbart efter första tjänstgöringens avslutande. I syfte att effektivisera utbildningen för gruppchefs eleverna har kommittén föreslagit, att dessa skola i görligaste mån befrias från handräckningsgöromål, vilka i stället skulle fullgöras av civil arbetskraft. Det föreslagna provisoriet har icke avsetts innebära ett uttryck för något definitivt ställningstagande från kommitténs sida till föreliggande spörsmål.

Kommittén, som framhållit att lämpliga befälsämnen genom »maskning» kunde befaras komma att undandraga sig den förlängda utbildningen, om icke uttagningen till denna skedde på ett förhållandevis tidigt stadium, har förordat, att slutlig uttagning till gruppchefsutbildning 1949—50 skulle få baseras på anteckningarna i inskrivningshandlingarna jämte viss tids studium av den värnpliktige under utbildning. För att minska riskerna för »maskning» har den tid, som skulle anslås för dylikt studium, ansetts böra som regel icke överstiga en månad.

För den extra belastning, som den förlängda tjänstgöringen för gruppchefs elever skulle innebära, och det avbräck i civil verksamhet, som därigenom vållas den värnpliktige, borde enligt värnpliktskommitténs mening särskild ekonomisk kompensation lämnas i form av premie å 250 kronor, varjämte pen-

ningbidraget borde utgå med 2 kronor redan fr. o. m. den förlängda tjänstgöringens början.

De totala kostnaderna för en provisorisk förlängning med 60 dagar av första tjänstgöringen för till gruppchefsutbildning uttagna värnpliktiga av åldersklass 1948 (grupp K av åldersklass 1949) ha av kommittén, med utgångspunkt från att utbildningskontingenten året 1949—50 kommer att uppgå till högst 6 000 man, beräknats enligt följande:

Underhåll och avlöning m. m. under 60 dagar av högst 6 000 man	kronor 3 906 000
Premier	» 1 500 000
Avlöning till civil handräckningspersonal	» 1 260 000
<hr/> Summa kronor 6 666 000	

Kommitténs förslag i denna del är icke enhälligt. I särskilt yttrande ha *ledamöterna Lindholm och Nilsson* förklarat sig anse, att anledning för närvarande ej föreläge att genom det föreslagna provisoriet föregripa kommitténs slutliga ställningstagande i ämnet. Reservanterna ha ansett en uppenbar svaghet i förslaget ligga däri, att den förlängda tjänstgöringen för gruppchefeleverna skulle uttagas först efter det övriga värnpliktiga fullgjort sin tjänstgöring, varav bl. a. bleve följden att den praktiska befälsutbildningen icke kunde samordnas med den teoretiska och därigenom ej finge avsedd betydelse. Vidare syntes risken att bli uttagen till befälsutbildning kunna medföra, att »maskningen» finge ökad spridning. Det vore vidare önskvärt att kommittén finge ta del av det utredningsarbete, som påginge inom andra avsnitt av försvarsorganisationen, vilka hade samband med förevarande spörsmål. En ytterligare anledning till reservanternas ståndpunkt i frågan utgjorde de ekonomiska hänsyn, som i nuvarande läge måste tagas.

Remissyttranden.

Överbefälhavaren har erinrat, att han redan i sitt yttrande över 1945 års försvarskommittés betänkande framhållit, att för de värnpliktiga, som uttoges till gruppchefsutbildning, en första tjänstgöring om minst 11 månader under alla förhållanden vore nödvändig. Om dylika värnpliktiga av åldersklassen 1948 i likhet med vad som skett beträffande motsvarande värnpliktiga av åldersklassen 1947 ålades en första tjänstgöring om allenast 9 månader, skulle enligt överbefälhavarens mening krigsförbandens hållfasthet komma att nedgå i vida högre grad än som föranleddes av den till 9 månader provisoriskt avkortade tjänstgöringstiden för de värnpliktigas huvuddel. På grund därav tillstyrkte överbefälhavaren värnpliktskommitténs förslag om en provisorisk förlängning av första tjänstgöring för dem som under utbildningsåret 1949—50 komme att uttagas till gruppchefer. Överbefälhavaren tillstyrkte jämväl förslaget att gruppchefeleverna i största möjliga utsträckning skulle befrias från handräckningsgöromål. Överbefälhavaren ville understryka de föreslagna åtgärdernas provisoriska karaktär. Brister i gruppchefsutbildningen komme nämligen alltjämt att kvarstå.

Chefen för armén har framhållit, att såväl av värnpliktskommitténs utredning som av vunna erfarenheter tydligt framginge, att en utbildningstid av 9 månader vore otillräcklig för utbildning av i krig användbara gruppchefer. Arméchefen har därför tillstyrkt den av kommittén föreslagna provisoriska regleringen av utbildningstiden.

Chefen för marinen har i avvaktan på närmare utredning angående underbefälsutbildningens vid kustartilleriet anordnande inom en vidare tidsram och dess inpassande i utbildningsorganisationen i övrigt icke haft något att erinra mot kommitténs förslag att den provisoriska förlängning av tjänstgöringstiden, som föreslagits beträffande armén, icke skulle tillämpas i fråga om kustartilleriet.

Arbetsmarknadsstyrelsen har ansett, att kvarhållandet av det relativt ringa antal värnpliktiga jordbrukare varom här vore fråga i den förlängda gruppchefsutbildningen under vårbruket i allmänhet icke behöfde vålla jordbruket alltför stora svårigheter. Ej heller syntes den föreslagna förlängda gruppchefsutbildningen få någon nämnvärt menlig inverkan på den viktigare industriproduktionen. Ur arbetsmarknadssynpunkt vore därför intet att erinra mot att den föreslagna förlängningen anordnades, därest denna ansåges vara oundgängligen erforderlig.

Med den ståndpunkt jag i det följande intager till värnpliktskommitténs förslag har jag icke ansett erforderligt att i vidare mån än här skett redogöra för förslaget och däröver avgivna utlåtanden.

VI. Beredskapsövning.

Enligt 27 § 2 mom. värnpliktslagen må värnpliktig, därest Konungen med hänsyn till krigsberedskapen så prövar nödigt, kunna åläggas att utöver vanlig fredstjänstgöring fullgöra en eller flera beredskapsövningar om sammanlagt högst 180 dagar. Skyldigheten att fullgöra beredskapsövning upphör dock sedan ett och ett halvt år förflutit efter avslutandet av första tjänstgöring (motsvarande). Beredskapsövningens ändamål är främst att utgöra ett medel för Kungl. Maj:t att under så föga uppseendeväckande former som möjligt och utan att 28 § värnpliktslagen skall behöva tillgripas kunna åvägbringa en önskvärd förstärkning av beredskapen.

Enligt de för värnpliktskommittén utfärdade direktiven skulle bl. a. tagas under omprövning, huruvida bestämmelserna rörande beredskapsövning kunna vara i behov av överarbetning. Spörsmålet står i samband med vissa övriga frågor, som kommittén fått i uppdrag att utreda, däribland frågan om kuppberedskapens ordnande.

1948 års värnpliktskommitté.

I avvaktan på slutligt ställningstagande till frågan om kuppberedskapens ordnande har kommittén framlagt förslag till provisoriska bestämmelser an-

gående beredskapsövning. Härvid har kommittén anfört i huvudsak följande.

Bestämmelsen om beredskapsövning är avsedd att möjliggöra, att i ett hastigt påkommande kritiskt läge två tillräckligt utbildade åldersklasser skola kunna finnas disponibla för beredskapstjänstgöring. Härvid måste beaktas, att värnpliktiga inkallade till första tjänstgöring tidigast efter 6 månaders utbildning kunna tagas i anspråk för enklare stridsuppgifter, medan egentliga sådana uppgifter endast kunna lösas av värnpliktiga, som genomgått fullständig första tjänstgöring.

Genom den enligt beslut av 1948 års riksdag fastställda provisoriska avkortningen av första tjänstgöringen nedgår den tid under vilken de värnpliktiga äro i tjänst efter nyssnämnda 6-månadersstreck med 3 månader. Härigenom uppstår årligen en lucka i beredskapssystemet av ungefärligen motsvarande storlek (något olika skilda år på grund av tidpunkten för första tjänstgöringens påbörjande och avslutande), under vilken allenast *en* i beredskapssyfte användbar åldersklass finnes disponibel. För att under tiden för berörda provisorium med avseende å första tjänstgöringen kontinuerlig täckning i beredskapen enligt grunderna för 27 § 2 mom. värnpliktslagen skall kunna erhållas kräves, att en mot avkortningen svarande förlängning med 3 månader åvägbringas av såväl den tid, under vilken skyldighet att fullgöra beredskapsövning föreligger, som av den sammanlagda tiden för beredskapsövning. I avvaktan på prövning av övriga frågor med vilka den förevarande sammanhänger har det synts kommittén av beredskapstekniska skäl angeläget, att provisoriska åtgärder vidtagas för att tilltäppa den lucka i beredskapssystemet, vilken uppkommit såsom en direkt följd av det beslutade provisoriet beträffande första tjänstgöringens längd.

Värnpliktskommittén har därför i anslutning till ett förslag, som överbefälhavaren framlagt i skrivelse den 19 november 1948, föreslagit, att de i 27 § 2 mom. värnpliktslagen angivna tiderna för beredskapsövnings längd och tjänstgöringsskyldighetens varaktighet provisoriskt förlängas med 90 dagar till 270 dagar respektive ett år nio månader efter avslutandet av första tjänstgöring (motsvarande).

Remissyttranden.

Överbefälhavaren har betonat, att bestämmelsen om att skyldighet att fullgöra beredskapsövning upphör sedan ett och ett halvt år förflutit efter avslutande av första tjänstgöring (motsvarande) medförde avsevärda nackdelar. Sålunda kunde i praktiken större enheter än kompanier (motsvarande) i regel icke organiseras med den för krigsförbanden avsedda ordinarie personalen. Erfordrades större enheter, specialförband eller lokalförsvarsförband, vilka senare i första hand avsåges för försvaret av särskilt betydelsefulla anfallsobjekt, måste för närvarande inkallelse ske enligt 28 § värnpliktslagen. Vidare kunde önskvärd avlösning av förbanden ej ske, vilket medförde orättvis fördelning av tjänstgöringstiden. Överbefälhavaren har understrukt den föreslagna föränd-

ringens provisoriska karaktär samt vikten av att frågorna om kuppberedskapens ordnande och möjligheten att i fredstid inkalla ordinarie krigsförband snarast lösas.

Chefen för marinen har framhållit, att de förband som kunna organiseras vid kustartilleriet med de två åldersklasser, vilka nu kunna komma att stå till förfogande för beredskapsövning, bli förhållandevis fåtaliga och svaga. Det borde därför undersökas om icke gällande bestämmelser för kustartilleriets del borde ändras därhän att ytterligare en åldersklass värnpliktiga vid behov skulle kunna inkallas till beredskapsövning.

Chefen för flygvapnet har erinrat, att för flygvapnets del någon lucka i beredskapssystemet ej föreligger tack vare att försvarsgrenens värnpliktiga för närvarande fullgöra en sammanhängande tjänstgöring om sammanlagt 12 månader. Då emellertid det föreslagna systemet icke medför några nackdelar för flygvapnet utan fastmer förbättrar dess möjligheter att genom beredskapsövning öka beredskapen, har chefen för flygvapnet förklarat sig icke ha något att erinra mot att kommitténs förslag genomföres.

Icke heller *arbetsmarknadsstyrelsen* och *tjänstemännens centralorganisation (TCO)* ha haft någon erinran mot förslaget.

VII. Departementschefen.

I avvaktan på slutligt ställningstagande till frågorna om de värnpliktigas utbildning beslötos vid 1948 års riksdag vissa provisoriska bestämmelser rörande utbildningstidens längd, i huvudsak innebärande att den sammanlagda utbildningstiden för huvuddelen av de värnpliktiga skulle utgöra 12 månader i stället för i 1941 års värnpliktslag föreskrivna 15 månader och för utbildningsåret 1947—48 provisoriskt fastställda 14 månader. Utredning rörande en definitiv reglering av dessa frågor pågår inom 1948 års värnpliktskommitté.

Det hade givetvis varit önskvärt, att värnpliktskommitténs slutliga förslag i värnpliktsfrågorna kunnat avvaktas, innan ytterligare ändringar vidtagas i de nu gällande bestämmelserna på detta område. Jag delar emellertid kommitténs uppfattning, att vissa frågor äro av den natur, att de böra underställas årets riksdag.

Jag har för avsikt att i det följande föreslå vissa förändringar i nu gällande bestämmelser om värnpliktsförhållanden. De ändringar i utbildningstiden för vissa värnpliktiga som genomförts enligt beslut av 1947 och 1948 års riksdagar ha icke givits formen av ändringar i 1941 års värnpliktslag. Erforderliga bestämmelser ha i stället intagits i förordningar av provisorisk karaktär vid sidan av värnpliktslagen. I avvaktan på att slutlig ställning kan tagas till värnpliktsfrågorna har jag funnit lämpligt att föreslå samma form för reglering av de förhållanden, om vilka jag nu framlägger förslag.

Vad då först angår förslaget om inskrivning av de värnpliktiga det år de fylla 19 år och värnpliktsutbildningens påbörjande nästföl-

jande kalenderår vill jag erinra om att redan försvarskommitténs förslag av samma innebörd vann allmän anslutning vid remissbehandlingen. Den ytterligare utredning, som ansågs erforderlig innan förslaget kunde slutligt prövas, har nu förebragts av värnpliktskommittén.

De värnpliktiga påbörja enligt nu gällande organisation som regel sin värnpliktstjänstgöring under det år de fylla 21 år. I olika sammanhang har framhållits, att en tidigare värnpliktstjänstgöring skulle erbjuda fördelar. För produktionslivet torde det sålunda vara till nytta, att de produktiva ålderna få fullgöra värnpliktstjänstgöringen på ett tidigt stadium. De värnpliktiga själva torde som regel finna det fördelaktigt att så tidigt som möjligt få fullgöra sin värnplikt för att därefter definitivt inträda i produktionen. Även med hänsyn till familjebildningen lär en tidigare värnpliktsutbildning än den nuvarande vara att föredraga. Då en samtidig utbildning av två hela åldersklasser torde vara utesluten, måste övergången till den lägre tjänstgöringsåldern ske successivt. Med hänsyn till åldersklassernas sammansättning under de närmaste åren är det lämpligt att en dylik övergång inleds under nästa kalenderår. Den åldersklass, som inskrivits under år 1949 och vars huvuddel enligt nu gällande organisation skall påbörja sin värnpliktstjänstgöring under år 1950, är nämligen väsentligt mindre än den för utbildning under innevarande år avsedda åldersklassen, och från och med åldersklass 1951 inträder en ytterligare fortlöpande minskning av åldersklasserna. Ett successivt genomförande av det föreslagna systemet från och med år 1950 skulle därför göra det möjligt att hålla utbildningskontingenten ungefär konstant, samtidigt som den ur krigsorganisatorisk synpunkt betänkliga, av avgångar ur värnpliktsåldern föranledda minskningen av det totala antalet utbildade värnpliktiga skulle motverkas. Ett uppskov med förslagets genomförande skulle medföra svårigheter att medhinna övergången till den tidigare värnpliktsutbildningen före den tid då åldersklasserna, på grund av de höga nativitetssiffrorna under slutet av 1930-talet och under 1940-talet, ånyo ökas.

De skäl som sålunda tala för att beslut nu fattas om successiv övergång till tidigare värnpliktstjänstgöring äro så starka att de måste anses överväga de betänkligheter, främst av ekonomisk art, som kunna resas mot förslaget. Enligt värnpliktskommitténs beräkningar skulle de sammanlagda kostnaderna för förslagets genomförande uppgå till 71,6 miljoner kronor, fördelade på 14 budgetår, eller i genomsnitt 5,1 miljoner kronor per budgetår. Denna beräkning anger emellertid måttet på de merkostnader som utfyllnaden av de sjunkande värnpliktskontingenterna medför i förhållande till beräknade utgifter vid oförändrat utbildningssystem. I förhållande till kostnaderna för den för utbildning under år 1949 avsedda åldersklassen — för vilkens utbildning anslag anvisats huvudsakligen för budgetåret 1949/50 — torde merkostnaderna komma att stanna vid drygt 2 miljoner kronor per år. Med hänsyn till att familjebidragskostnaderna torde komma att nedgå efter övergången till tidigare värnpliktstjänstgöring kan kostnadsökningen i förhållande till anslagen för budgetåret 1949/50 beräknas bli ännu mindre. I jämförelse med de för-

delar, som äro förenade med förslagets genomförande, måste de angivna merkostnaderna anses som måttliga.

Av skäl som sålunda anförts tillstyrker jag värnpliktskommitténs förslag om successiv övergång från och med nästa år till tidigare utbildning av de värnpliktigas huvuddel. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att närmare besluta om den takt, i vilken övergången skall äga rum. Den tidigare värnplikts-tjänstgöringen kräver, såsom av utredningen framgår, att även inskrivnings-förrättningar äga rum tidigare än enligt nu gällande organisation. I likhet med värnpliktskommittén och flertalet remissinstanser finner jag övervägande skäl tala för att förrättningar förläggas till hösten, i första hand augusti och september månader. De olägenheter, som enligt organisationsnämndens mening komma att uppstå vid höstinskrivningar, synas böra i görligaste mån motverkas genom att arbetet på inskrivningsexpeditionerna fördelas på lämpligt sätt under året.

Enligt värnpliktslagens bestämmelser är svensk man värnpliktig från och med det kalenderår, varunder han fyller 20 år. I de provisoriska bestämmelser som nu föreslås förutsättes ingen ändring i detta förhållande. Då värnpliktslagen utformats med hänsyn tagen till att värnpliktsåldern och inskrivningsåret hittills sammanfallit, har i punkt 2 i upprättat förslag till förordning angående särskilda inskrivningsförrättningar under år 1949 värnpliktslagens bestämmelser om de skyldigheter som åvila värnpliktiga vid inskrivning gjorts tillämpliga även på dem som nu inskrivas utan att vara värnpliktiga. Den ändrade tiden för anordnandet av de inskrivningsförrättningar, som skulle ha ägt rum år 1950, har icke ansetts böra föranleda ändring av de tidsfrister, som enligt 27 § 1 mom. värnpliktslagen gälla i fråga om fullgörande av där avsedd värnpliktstjänstgöring. Föreskrift härom har upptagits under punkt 3 i författningsförslaget.

Jag har intet att erinra mot att vid de inskrivningsförrättningar, som vid bifall till förslaget skola äga rum hösten 1949, läkarbehovet tillgodoses på sätt arméöverläkaren föreslagit. I detta sammanhang vill jag emellertid i anledning av skrivelse från riksdagens militieombudsman den 3 maj 1948 framhålla vikten av att värnpliktiga läkare efter hand som förhållandena det medgiva uttagas till facktjänstgöring med beaktande i första hand av utbildningssynpunkter.

Beträffande utbildningstiden för de värnpliktigas huvuddel räknar jag icke för närvarande med någon ändring i de år 1948 utfärdade provisoriska bestämmelserna i ämnet. Jag förutsätter, att strävandena till en effektivisering av utbildningen energiskt fullföljas. I detta sammanhang må framhållas, att i direktiven för värnpliktskommittén bland annat förutsatts utredning rörande repetitions- och efterutbildningsövningarnas längd samt deras lämpligaste anordnande i övrigt med hänsyn till utbildningssyftet. I avvaktan på resultatet av denna utredning synes en viss återhållsamhet i fråga om anordnande av dylika övningar vara motiverad. En dylik återhållsamhet har redan, såsom i olika sammanhang anmälts för riksdagen, iakttagits under de

senaste åren. Med hänsyn främst till förhållandena på arbetsmarknaden och av ekonomiska skäl ha nämligen under dessa år repetitions- och efterutbildningsövningar anordnats i mycket begränsad omfattning. De värnpliktiga ha därvid i anslutning till värnpliktslagens bestämmelser meddelats anstånd med sin tjänstgöring, i åtskilliga fall för så lång tid, att de i 27 § 1 mom. A värnpliktslagen fastställda tidsfristerna för övningarnas fullgörande överskridits. Vid anståndens meddelande har förutsatts, att hinder icke skulle möta att det oaktat i sinom tid inkalla vederbörande till föreskrivna repetitions- och efterutbildningsövningar. En definitiv reglering av tjänstgöringsskyldigheten för berörda värnpliktiga har ansetts böra ske i samband med prövningen av värnpliktskommitténs slutliga förslag i fråga om de värnpliktigas utbildning. Då frågan om tjänstgöringsskyldigheten för värnpliktiga som erhållit anstånd med repetitions- och efterutbildningsövningar synts i viss mån tveksam, har jag funnit lämpligt att i detta sammanhang bereda riksdagen tillfälle att yttra sig i ämnet.

Den av värnpliktskommittén förebragta utredningen rörande möjligheterna att anordna skördeuppehåll om två månader för värnpliktiga jordbrukare har bekräftat min redan föregående år anförda tveksamhet beträffande en dylik anordning. För den av flera remissmyndigheter uttalade uppfattningen att det år 1948 tillämpade skördeuppehållet om 14 dagar är för kort saknas visserligen icke fog. Då å andra sidan vitsordats, att även ett 14 dagars uppehåll är av synnerligen stort värde för jordbruket och då ett längre uppehåll torde inverka alltför menligt på den militära utbildningen, anser jag mig emellertid icke böra förorda någon ändring i den av förra årets riksdag beslutade anordningen. Vid skördeuppehållens anordnande böra beaktas de synpunkter, som värnpliktskommittén och arbetsmarknadsstyrelsen anfört i syfte att bereda jordbruket största möjliga nytta av uppehållet.

Då värnpliktskommittén förebragt övertygande skäl för förlängd utbildningstid för värnpliktiga, som uttagas till radiotelegrafistutbildning vid flottan, tillstyrker jag kommitténs förslag i denna del. Ifrågavarande personalkategori kommer alltså att vara skyldig fullgöra tjänstgöring i hela den omfattning som stadgas i värnpliktslagen.

Värnpliktskommitténs förslag rörande provisorisk förlängning av gruppchefsutbildningen synes mig däremot vara förenat med allvarliga olägenheter, främst med hänsyn till den även av kommittén uppmärksammade risken för en ökad tendens till medveten »maskning» från de värnpliktigas sida. Även de betydande kostnaderna för förslaget genomförande måste i nuvarande läge väcka betänkligheter. Jag anser mig därför i avvaktan på kommitténs slutliga förslag i ämnet böra föreslå, att nu gällande bestämmelser rörande övnings-tiden för dessa värnpliktiga bibehållas.

I detta sammanhang torde även böra beröras tjänstgöringsskyldigheten för värnpliktig, som uttagits för utbildning till officer vid flygvapnet. Denna värnpliktskategori har tillkommit vid flygvapnet såsom en följd av den överflyttning av luftbevakningen från armén till flygvapnet, som beslu-

tades vid 1948 års riksdag (prop. nr 206, riksd. skr. nr 369). Såsom förutsattes i detta beslut bör för dessa värnpliktiga officerare vid flygvapnet stadgas samma tjänstgöringstid som för motsvarande personal vid armén.

De skäl som kommittén anfört i fråga om värnpliktslagens bestämmelser rörande beredskapsövning synas mig vägande, och jag förordar alltså, att de i 27 § 2 mom. värnpliktslagen angivna tiderna för beredskapsövnings omfattning och tjänstgöringsskyldighetens varaktighet provisoriskt förlängas enligt kommitténs förslag.

De i det föregående tillstyrkta förslagen beträffande tidigare inskrivningsförrättningar och värnpliktstjänstgöring samt förlängning av utbildningstiden för vissa värnpliktiga vid flottan komma att föranleda vissa merkostnader. Såvitt avser budgetåret 1949/50 äro emellertid dessa merkostnader så obetydliga, att de böra kunna rymmas inom ramen för redan anvisade anslag.

Åberopande det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

- 1) antaga inom försvarsdepartementet upprättade förslag till
  - a) förordning angående särskilda inskrivningsförrättningar under år 1949,
  - b) förordning angående ändring av förordningen den 30 juni 1948 (nr 514) med provisoriska bestämmelser rörande utbildningstiden för vissa värnpliktiga samt
  - c) förordning med provisoriska bestämmelser angående beredskapsövning;
- 2) besluta att övergång till värnpliktstjänstgöring redan vid 20 års ålder för huvuddelen av de värnpliktiga skall ske successivt i den takt Kungl. Maj:t bestämmer.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

C. F. von Horn.
